

XVIII. YÜZYIL MUTASAVVİF SAİRLERİNDEN SEZAYİ-İ GÜLŞENİ (HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ)

Ali Rıza ÖZUYGUN*

Abstract: Sezayi-i Gülşeni, whose real name is Hasan was born in Mora peninsula. He joined the Gülşeni brotherhood. After his master, La'li Fenayi Efendi's death, he was appointed to the position of his master. He established the Sezayi brunch of Gülşeni brotherhood. He used Sufi elements and metaphors skillfully in his poetry. He died in 1738 in Edirne.

Key Words: Hasan Sezayi, Sufi poetry, 18th century poetry, biography, Gülşen

Hayatı:

Asıl adı Hasan olan Sezayi-i Gülşeni, h.1080/m.1669 yılında Mora yarımadasında bugün Korent denilen Gördes'te¹ dünyaya geldi. Babası Ali, bu şehrin eşrafından Kurtbey-zade Hasan adında bir zatın oğludur. Dedesi, Kurtbey-zade diye anılan büyük külliye sahiplerinden, servet sahibi, yüce bir zattır.² Çocukluk ve gençlik yıllarını Mora yarımadasındaki Gördes'te geçirir. W. Björkman tarafından Sezayi'nin aslen Rum olduğuna dair verilen malumatın doğruluğunu teyit eden bir kayda kaynaklarda rastlanmamaktadır. Tahsin Yazıcı, Sezayi'nin Rum olduğuna dair verilen malumatla ilgili olarak şunları söylemektedir."Bu iddia olsa olsa *Kâmûs al-alâm*, IV 256Zdeki "*an asl Moralı=Mora asilli*" ibaresinin yanlış anlaşılmasından ileri gelmiş olmalıdır."³

* Dr., Gaziosmanpaşa Üniv. Fen-Edebiyat Fak. E-mail: ozuygun@gop.edu.tr

¹ Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, İst.1333, c.1, sh.185; Sâlim : Tezkire, Süleymaniye Ktp., Esad Ef. 3872, yk. 83a ; Safâî : Tezkire, Süleymaniye Ktp. Esad Ef. 2549, yk. 135a-b, Fatin Davud : Hâtimetü'l-eş'âr, İst.1288, sh.192.

² Menakıb-ı Şeyh Sezayi-i Gülşeni, İstanbul Üniv. Ktp.,TY 424, yk.2b, Mektubat-ı Sezayi, taş basması, İstanbul 1289, sh.2, Ali Haydar Dirîöz, Türk Ans., Sezayi mad. c.28, sh.491.

³ Tahsin Yazıcı, İslâm Ansiklopedisi, Sezayi mad.,MEB yay.,c.10, sh.547, Şemsettin Sâmî, Kâmûsu'l-a'lâm, İst.1311, c.4, sh. 2562.

Sezayi'nin çocukluk ve gençliğinin ilk devresini nasıl geçirdiği açık olarak bilinmemektedir. Fakat eserlerinden kendisinin bu devirde oldukça iyi bir tahsil gördüğü anlaşılmaktadır. Sezayi 18 yaşında iken h.1098 (m.1687) yılında Venediklilerin Mora'yı işgal⁴ üzerine, doğmuş olduğu Korent kasabasından ayrılmak mecburiyetinde kalır ve bir gemiye binerek İstanbul'a gelir. Gemide Halvetî tarikatı şeyhlerinden yüce bir zat; Sezayi'nin temiz bir yaratılışa sahip olduğunu görerek onu yanına çağırır. Onunla Tarikat-ı Aliyye sohbetlerine başlar.⁵ Sezayi, gemide lâtif bir rüya görür ve bu rüya üzerine;

Nedür bu katrelerde bahr-ı umman olduğun cana
Nedür bu zerrelere şems-i tâbân olduğun cana
Çü sensin zahir ü batın hakikatde olan mevcud
Nedür bu nakş-ı gûn-â-gûnda pinhan olduğun cana

gazelini söylemişlerdir.⁶ Bu manidar şiir gösteriyor ki, Sezayi, daha 18 yaşında iken Divan şiirinden haberdardır. Onun böyle güzel bir manzume söylemesi üzerine bahsi geçen mübarek zat da "Ey gözümün nuru! Siz tarikat-ı aliyyenin ermişlerinin özü ve ariflerin dayanağısınız. Eteğinizi tutanlar ise selâmet sahiplerinden olurlar" der. Bu muhterem zatla İstanbul'a kadar çok güzel sohbet ederler.⁷

İstanbul'da bir müddet kaldıktan sonra Avusturya ve Venedik devletinin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı giriştikleri hücumları önlemek maksadı ile Edirne'de bulunan IV. Mehmet'in yanına gider. Edirne'de, piyade mukabelecisi Ali Efendi adında bir zatın tavassutu ile mukabele kalemine alınır. Birbirlerine yakınlık duymaları üzerine, Ali Efendi'nin yanında kalarak, ona talebe olmuştur. Tasavvufa olan ilgisinden dolayı resmî vazifesi dışında kalan zamanlarını tasavvufî bilgilerini arttırmağa hasrediyordu. Nihayet gördüğü bir rüya üzerine bir mürşit aramağa karar verir. O sıralarda Edirne'de, Halvetî tarikatının şubelerinden olan Ruşenî'nin kollarından ve İbrahim Gülşenî tarafından tesis edilen Gülşeniyye tarikatının halifelerinden El-Hac Hallac mahallesindeki⁸ Âşık Musa'nın dergâhında Şeyh Mehmet Sırfî Efendi'ye mürit olur.⁹ Bütün kaynaklar bu bilgiyi esas almışlardır. Sezayi'nin menkıbelerinin yer aldığı eserde Sezayi'nin Şeyh Mehmet Sırfî Efendi'ye değil de onun mahdumu ve vekili olan Seyyit Ali Efendi'ye mürit olduğu yolunda bilgi vardır.¹⁰ Aynı eserde, Şeyh Mehmet Sırfî Efendi'nin yerine Kutbî Seyyit Muhammed Efendi'nin post-nişin olduğu, onun da irtihalinden sonra Mehmet Sırfî Efendi'nin halifelerinden Seyyit Ali Efendi'nin şeyhlik makamına geçtiği belirtilmektedir. Hatta Şeyh Mehmet La'li Fenayi Efendi ile Seyyit Ali Efendi arasında birbirlerine biat

⁴ İ.Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye yay., İstanbul 1972, c.III, sh.464.

⁵ Menakıb, a.g.e., yk.2b ; Mektubat, a.g.e., sh.2.

⁶ Ali Rıza Özuygun, *Hasan Sezayi'nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Basılmamış Doktora Tezi, AÜ., SBE, Erzurum 1999, Gazel 2.

⁷ Menakıb, a.g.e., yk.3a.

⁸ Şimdiki adıyla Bostanpazarı Semti, Göl Mahallesi..

⁹ Mektubat, a.g.e., sh.4.

¹⁰ Menakıb, a.g.e., yk.3b.

edip etmemeleri sıkıntıya sebep olmuştur.¹¹ Sezayi hakkında bilgi veren kaynakların hiçbirinde Seyyit Ali Efendi'nin ismini göremiyoruz. Netice itibarıyla burada iki yıl kadar kalarak tarikat adap ve erkânını öğrenir ve çile çıkarır. Bir süre sonra şeyhinin ölümü üzerine, onun yerine geçen Mehmet La'li Fenayi Efendi'ye intisap eder. Şeyhi, aynı zamanda onu dergâhın vakıf gelirlerini toplamakla görevlendirir. Kendisine bu görevinden sonra "Câbî Dede Efendi" ünvanı verilmiştir.¹² Sezayi'nin, Fenayi Efendi'yi kendisine büyük bir rehber olarak kabul ettiği aşağıdaki manzumeden anlaşılmaktadır.¹³

Şâh-râh-ı âlem-i itlâka girdüm sıdkıla
 Kutb-ı âlem-Şeyh La'li Gülşenîdür rehberüm
 Himmetiyle menzil-i maksuda irdüm sıdkıla
 Kutb-ı âlem Şeyh La'li Gülşenîdür rehberüm
 Feyz irişdürdi kemâl-i neş'e-i insanile
 Cân ilin menzillerin gösterdi çeşm-i canile
 Aşına itdi beni ol âlem-i irfanile
 Kutb-ı âlem Şeyh La'li Gülşenîdür rehberüm
 Cezbesiyle gönlümün mülkini teshir eyledi
 Himmetiyle bu harab-âbâdı tamir eyledi
 Bir nefesle zulmetüm tebdil ü tenvir eyledi
 Kutb-ı âlem Şeyh La'li Gülşenîdür rehberüm
 Mülk-i tende padişah itdi beni ol zül-himem
 Bende bir sır sakladı bigâneye amma dimem
 Feyz-i Hakka es-salâ itdüm bugün gelsün ümem
 Kutb-ı âlem Şeyh La'li Gülşenîdür rehberüm
 Bu Sezayiden beyâna geldi nutk-ı Gülşenî
 Söyleyen oldur dilinden perde itmişdür beni
 İkilik vehmin aradan sürmeyen bilmez beni
 Kutb-ı âlem Şeyh La'li Gülşenîdür rehberüm

şirde de görüldüğü gibi Sezayi'nin Şeyh Mehmet La'li Fenayi Efendi'ye derinden bir bağlılığı söz konusudur. Şeyhini "Kutb-ı âlem" diye tavsif etmektedir. "Kutup" kelimesinin tasavvufî anlamı şu şekildedir. "Tann'nın ilk taayyün ve tenezzülü olan Hakikat-ı Muhammedî'ye mazhar olan kişi demektir. Her zaman içinde Peygamberin varisi olan birisi bulunur. Kâinat o kişinin çevresinde döndüğü için ona kutup denir."¹⁴ Sezayi'nin şeyhine ne kadar çok değer verdiğini, onun hakkında söylemiş olduğu sitâyîşkâr ifadelerden anlıyoruz. Belki şeyhinin de şair olması Sezayi'yi, şeyhine çok fazla bağlayan özelliklerden birisi olabilir.

Şeyh La'li Fenayi Efendi'nin Divançe'si, Sezayi Divanı nüshalannın son kısımlarında

¹¹ Menakıb, a.g.e., yk.40b.

¹² Şahver Çelikoğlu, Sezayi-i Gülşeni, Divan, Yazı Yayıncılık, İst. 1985, sh.7.

¹³ Dr. Ali Rıza Özüygun, age, Murabba:9.

¹⁴ Dr.İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 1989, c.I-II, Kutb mad., sh.305.

yer almaktadır. Hatta Sezayi Divanı'nın iki taş basması mevcuttur. Her iki taş basmasının sonunda Fenayi'ye ait Divançe vardır.¹⁵ Mehmet La'li Fenayi Efendi de h.1112 (m.1700/1701)'de vefat etti. Vefatına, Kâmî mahlasıyla şiirler yazan Edimeli Mehmet Efendi "*Meded kopdı nihâl-i Gülşenî'den bir gül-i La'li*" mısraıyla tarih düşürmüştür. Bu sırada Sezayi Edime'de, Lâfî camii karşısında Şeyh Veli Dede Efendi dergâhında post-nişin idi. Lâ'li Fenayi Efendi'nin yerine geçen Şeyh Mahmud Hamdi Efendi'nin bu makama gelişinden altı ay sonra vefatı üzerine, Sezayi, kendi damadı ve halifesi olan Şeyh Müsellim Efendi'yi bulunduğu dergâha post-nişin tayin ederek, kendisi La'li Fenayi Efendi'nin makamına geçer. Bundan sonra Sezayi, hâlen Edime'de Bostanpazarı denilen yerde Sezayi Tekkesi adıyla anılan dergâhta yaklaşık otuz sekiz yıl boyunca irşatla meşgul olmuştur. Daha sonra Sezayi Tekkesi, harap bir hâle geldiği için satılmıştır.¹⁶

Sezayi Efendi bir ara İstanbul'a gelmişti. Daha önce Edime'de iken ismi her tarafta duyulmuş olduğundan, İstanbul'a gelince, birçok kimse onu görmek arzusu ile bulunduğu yere akın etti. Böyle gelip sohbetle bulunanlardan bazılarının kalbine, Sezayi'yi tahmin ettikleri gibi bulamama düşüncesi geldi. O gece bu kimselerin her biri, rüyalarında, Resulüllah Efendimizi ziyaret için Medine-i münevvereye gittiklerini, fakat kapıda Sezayi'nin bulunduğunu ve huzur-ı saadete girebilmek için onun yardımı gerektiğini gördüler. Ertesi gün rüyalarını birbirine anlattıklarında, hepsinin aynı rüyayı gördükleri anlaşıldı. Böylece Sezayi Hazretlerinin, Resulüllâh Efendimizin varisi olan büyük âlimlerden olduğunu yakinen anladılar. Sezayi, gemide tanıştığı bir Halveî şeyhi vasıtasıyla Gülşenîliğe ilk adımını atmıştır. Önce Şeyh Sırrî Efendi veya Seyyit Ali Efendi, sonra Fenayi Efendi'ye intisap etmiş ve şeyhinin ölümünden sonra kendisi de Gülşenî şeyhi olmuştur. Bütün Gülşenîlerin her hâlde en büyük arzularından birisi de Gülşenîliğin kurucusu olan İbrahim Gülşenî'yi ziyaret etmektir. Sezayi de İbrahim Gülşenî'ye olan büyük sevgisi ve bağlılığından dolayı Mısır'a gitmiştir. Kahire'de, Gülşenî Dergâhında vazife yapan İbrahim Çelebi tarafından, Gülşenî tarikatında ikinci pir olarak kabul edilmiştir.¹⁷ Sezayi'nin, İbrahim Gülşenî ve Dede Ömer Rüşenî'ye bağlılığını gösteren beyitleri yer gelmişken zikredebiliriz.

Gülşenî dervişi güldür goncalardur Mevlevî
Bülbül-i şeyda okur gâh Ma'nevî gâh Mesnevî
Aydın olsa gülşenüm etme aceb
Rüşenîye intisâburn vardur.

Sezayi Efendi, Edime'de Âşık Musa hankahında 38 yıllık bir şeyhlikten sonra (18 Ramazan 1151-29 Aralık 1738, gece dört buçukta)

Râh-ı aşka canını kurban iden

¹⁵ *Divan-ı Sezayi*, Bulak-Kahire, h.1256(m.1840), 141 sh., taş basması Divan-ı Sezayi, Tophane-İstanbul, h.1267(m.1851), 150 sh., taş basması.

¹⁶ Rıfki Melûl Meriç, Edime'nin Tarihi ve Mîmârî Eserleri Hakkında, Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İst., 1963, c.I, sh.477.

¹⁷ Türkiye Gazetesi Yay.,Evlîyâlar Ans.,c.7, sh.45.

Bî-güman ol vasil-ı canan olur
Gülşenîden bir kadeh nûş eyleyen
Ey Sezayi lâyık-ı Yezdan olur¹⁸

beyitlerini söyleyerek hicrî takvime göre 71, milâdî takvime göre 69 yaşında vefat etmiştir. Bu farkı, hicrî ve milâdî yıllara göre doğum ve ölüm tarihlerini verdiğimizde görebiliriz. H.:1151-1080=71; M.:1738-1669=69

Sezayi'nin şiirlerinin yer aldığı Divan nüshalarında ölümüne düşürülmüş 4 tarih manzumesi vardır. Bunlar sırasıyla Rahmî, Elifî-zade Feyzî, Hasan Senayî Efendi ve asıl adı Mahmut olan Ağa-zade Örfî'ye aittir. Bu şiirlere baktığımızda hicrî 1151 tarihini düşürmüşlerdir. Sırasıyla tarih beyitlerini veriyoruz.

Ricâl-i gaybdan Rahmî biri gelüb didi tarih
Sezayi göçdi kutb-ı asr iken firdevs-i a'lâya(1151)
Düşdi yekpare bu mısra' Feyziyâ tarih için
Göçdi kutb iken Sezayi rahmetullahi 'aleyh(1151)
Fevtini gûş eyleyen uşşak tarihin didi
Kudse pervaz eyledi ruh-ı Sezayi Gülşenî(1151)
Felek nüh tarh ile yazdı utârid Urfiyâ tarih
Sezai kutb-ı âlem şimdi uçmakda olur bülbül(1151)

Bütün bu şiirlerden anlaşılıyor ki, Sezayi'nin ölümü tarihi 1151'dir. Zaten manzumelerin yer aldığı Sezayi Divanı Nüshalarında tarih beytinin hizasına rakamla 1151 tarihi kaydedilmiştir. Vasiyeti üzerine, bulunduğu hankahın cümle kapısının sağ tarafında, kendinden önceki şeyhlerin türbesine bitişik bir sebzeçi dükkânı alındı ve oraya defnedildi. Kabri üzerine yapılmış olan türbe hâlen Meydan mahallesinde Süleymaniye Küçükpazan caddesindeki dergâhtadır.¹⁹

Sezayi Hazretlerinin hayatı etrafında bir çok menkıbe zikredilmektedir. Menkıbevî hayatı çok şöhret bulmuştur. Vefatından sonra da Sezayi'nin menkıbeleri dilden dile dolaşmıştır. Türbesinin bulunduğu yerle ilgili olarak şu şekilde bir menkıbe zikredilmektedir. Dergâhın yanında bir sebzeçi dükkânı vardı. Bir gün talebeleri ile sohbet ederken o dükkâna bakarak şu şiiri söyler.²⁰

Dost bağınun güli oldı küşâde
Bülbülüz o güle figâna geldük
Yârün elinden içmişüz bade
Anunçün bunda mestane geldük
Dostun illerin iderken seyran
Bunda uğrayup olmuşuz mihman
Sanma sen bizi gezerüz hayvan

¹⁸ Mektubat, a.g.e., sh.5 ; Menakıb, a.g.e., yk.4a.

¹⁹ Rıfıkı Melûl Meriç, Edirne'nin Tarihî ve Mîmârî Eserleri Hakkında, Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İst. 1963, c.I, sh.482.

²⁰ Dr. Ali Rıza Özüygun, age, İlahî:1.

Arayışlar

Özimüz bilüp irfana geldük
Aslumuz bildük nur-ı ezeli
Ayrılmaz andan sımın sezeli
Canıla sevdük biz o güzeli
Yolunda el-ân kurbanı geldük
Derdile da'im yanmakda bu dil
Aşkı nâenna olmuşdur fitil
Pervâne-sıfat olmağa vasıl
Şerh-i cemâle sûzana geldük
Cismümüz bunda canumuz anda
Gevherümüzün aslı ol kânda
Şimdi Sezayi biz bu dükkânda
Biraz eğlenüp seyrana geldük

Talebeleri önce bu sözlerin hikmetini anlayamamışlardı. Ancak çok geçmeden dükkânın yeri satın alınarak dergâha ilâve olundu ve Sezayi vefat edince o yere defnolundu.²¹ Hasan Sezayi'nin nasihatlerinden bir çok devlet ricalinin de istifade ettiklerini biliyoruz. Hatta devlet ricalinden Seyfullah Efendi ve Sipahi Mehmet Efendi, Sezayi'ye halife olmuşlardır.²² Hasan Sezayi'nin bir oğlu ile iki kızının olduğu bilinmektedir. Oğlu Mehmet Sadık Efendi, babasının ölümünden sonra, onun yerine geçmiş, bir müddet Edirne'de kalmış, h.1175 (m.1761/1762) senesinde mevkiini oğlu Çelebi Hasan Efendi'ye bırakarak, Mora'daki ana vatanına gitmiştir ve aynı yıl Gördes Hankahında vefat ederek üzerine muazzam bir türbe inşa edilmiştir.²³ Sezayi'nin damadı ve aynı zamanda halifesi olan Hafız Mustafa Efendi, Sadık Efendi'nin ölümünden sonra dergâhta toplanan tarikat müntesiplerince halife seçilmiştir. Aradan beş yıl gibi bir süre geçtikten sonra Hafız Mustafa Efendi, Cihangir'de Tatar Hasan Dede Hankahında h.1180 (m.1766) senesinde vefat etmiş ve kendisini oraya defnetmişlerdir. "Vâsıl-ı Hak oldu Hafız Mustafa (h.1180)" mısraı onun vefatı tarihidir.²⁴ Diğer kızı Zehra ise Şeyh Ahmet Müsellim Efendi ile evli idi.²⁵ Ahmet Müsellim Efendi Sezayi'nin en çok değer verdiği, güvendiği halifelerindendir. Sezayi'nin ölümünden bir yıl sonra Divan-ı Sezayi'yi Müsellim Efendi'nin tedvin ettiği söylene de bu eser ne yazık ki, elimize geçmemiştir. Sezayi'nin Gördes'teki akrabaları arasında İbrahim Efendi adında bir zatın bulunduğu da anlaşılmaktadır.²⁶

Oğlu Şeyh Sadık Efendi'den sonra şeyhlik makamına Çelebi Hasan Efendi'nin geçtiğini söylemiştik. Daha sonra şeyhlik makamına sırasıyla, kızının oğlu Şeyh Mahmut Efendi ve Şeyh Mahmud'un kardeşi Şeyh Ahmet Efendiler oturmuşlardır. Mektubat'tan

²¹ Mektubat, a.g.e., sh.6.

²² Menakıb, a.g.e., yk.5a.

²³ Menakıb, a.g.e., yk.5a.

²⁴ Menakıb, a.g.e., yk.5b.

²⁵ Mektubat, a.g.e., sh.6,8,15.

²⁶ Mektubat, a.g.e., 1289, sh.18.

öğrendiğimiz kadanyla 1289 tarihinde Şeyh Mahmud'un kızının oğlu Şeyh Mehmet şeyhlik makamındadır.²⁷ Bundan sonra gelen torunları da, asırlar boyunca ilme hizmet etmişler, Edirne'de ilim ve feyz kaynağı olmuşlardır.²⁸

Yukandaki bilgilerden anlaşılıyor ki, Sezayi Hazretlerine duyulan sevginin, hürmetin ve bağlılığın sınırı yoktur. Sezayi'nin ölümünden sonra irşat görevini üstlenen çocukları ve torunları bu vazifeyi bihakkın yerine getirmişlerdir ki bu görev onların elinden alınmamıştır. Eğer liyakat kesbetmeselerdi, tarikat cereyanlarının çok yaygın olduğu o dönemde lâıyk olmayana o makama getirmezler, gelse de uzun süre o makamı işgal etmelerine müsaade edilmezdi. Mektubattan anlıyoruz ki, 1289 senesine kadar Sezayi'nin torunları dedelerinin açtığı yoldan doğrulukla ilerlemişlerdir.

Sezayi Hazretlerinin hayatında çok kerametleri görüldüğü gibi vefatından sonra da böyle fevkalâde hâlleri, kerametleri fazlaca görülmüştür. Vefatından yüz sene kadar sonra, kabrini su basmıştır. Dergâhın bulunduğu yerdeki caminin hatibi rüyada bir kaç defa ikaz olunmuş, bunun üzerine, hürmetle ve hükümetin de malumatı olarak, tasavvuf ehli zatlardan da huzurunda, besmele ile kabir açılmış ve Sezayi'nin cesedi de görülmüştür. Vefatından sonra aradan yüz küsur sene geçmiş olmasına rağmen, vücudu eskisi gibi duruyormuş. Kabirden alınıp yan tarafta bir odaya konmuş. Oraya konulduğu anda, etrafı çok güzel bir koku kaplamış. Kabir tamir edilip ve su basması önlendikten sonra tekrar aynı kabre defnolunmuştur. Bu hâli gören ve duyanların muhabbet ve bağlılıkları daha da artmıştır.²⁹

Kendi mahlasına izafe edilen ve Halvetîliğin şubelerinden Gülşenîliğin kolu olan Sezâiye tarikatının kurucusu Sezayi³⁰; "*Benim Edirne'de beşyüzbin âdem, sâhib-i iyâl (çoluk-çocuk sahibi, evli) dervişim var.*" der.³¹

Sezayi'nin hayatıyla ilgili kaynaklarda yer alan bilgiler yaklaşık olarak hep aynıdır. Tezkirelerdeki bilgiler birbirinden alıntı yapılarak yazılmıştır. En fazla ve en doyurucu bilgilerin, Sezayi'nin ölümünden sonra bir araya getirilen Mektubat-ı Sezayi ve Menakıb-ı Şeyh Sezayi-i Gülşenî'de olduğunu söylemekte fayda olduğu kanaatindeyim.³²

Edebî Kişiliği :

XVIII. yüzyılın büyük mutasavvıf şairlerinden Hasan Sezayi, Tekke edebiyatının önde gelen isimlerindedir. Sezayi'nin şiirleri, üslûp ve ifade bakımından, kusursuz denecek derecededir. Sezayi, tasavvufî bilgiler ve mazmunlardan şiirlerinde ustalıklı faydalanmıştır. Sezayi, aynı zamanda Gülşeniyye tarikatının Sezaiyye kolunun kurucusudur. Tekke ve Divan Edebiyatları hususiyetlerine vâkıf olan ve gazelleri ile büyük şöhret kazanmış bulunan Hasan Sezayi, tezkire sahibi Salim'e göre de

²⁷ Mektubat, a.g.e., sh.6.

²⁸ Türkiye Gazetesi Yay., Evliyâlar Ans., c.7, sh.46.

²⁹ Türkiye Gazetesi Yay., Evliyâlar Ans., c.7, sh.47.

³⁰ Sadık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Âliyeden Halvetiyye*, İst.1338, sh.50.

³¹ Mektubat, a.g.e., sh.11.

³² Mektubat, a.g.e., sh.145 ; Menakıb, a.g.e., sh.50.

Arayışlar

Osmanlılar'ın Hâfiz-ı Şirazi'sidir.³³

Hasan Sezayi'nin Eserleri :

Tekke ve Divan Edebiyatları hususiyetlerine vâkıf olan Hasan Sezayi'nin biri manzum, üçü mensur olmak üzere toplam dört eseri vardır.

Divan-ı Sezayi :

Sezayi'nin, Türkiye genelindeki bütün yazma eser kütüphanelerinin taranması sonucu, toplam 41 adet mürettep el yazması divan nüshasını tespit ettik. Zaten Sezayi Divanı'nın tenkitli metin ve incelemesi üzerinde çalıştığımız için divanıyla ilgili teferruatlı bilgiler çalışmamızda vardır. Divanı'nda sırasıyla kasideler, terkib-i bentler, murabbalar, muhammes ve tahmisler, müseddesler, gazeller, rubailer, nazmlar, kıt'alar, tarihler, müfredler, matlalar ve ilâhîler olmak üzere 13 ayrı bölümden oluşan manzumeleri vardır. Sezayi, tarikat şeyhi olmasından dolayı şiirleri özellikle müritleri tarafından çok fazla okunmuş ve değişik makamlarda bestelenmiştir. Divanı, Niyazi-i Mısri'nin bir gazeline yazmış olduğu şerh ve mürşidi La'li Fenayi Efendi'nin *Divançe'si* ile birlikte iki defa basılmıştır. İçinde, 1 müseddes, 3 gazel ve 1 matla olmak üzere toplam 5 tane de Farsça manzumesi vardır. Divandaki şiirlerin nazım şekillerine göre dağılımı şöyledir. 5 kaside, 2 terkib-i bent, 12 murabba, 2 muhammes, 2 tahmis, 2 müseddes, 396 gazel, 6 rubai, 33 nazm, 10 kıta, 3 tarih, 6 müfred, 31 matla, 7 ilâhî.

Mektubat-ı Sezayi :

Devrinin tarikat hayatı, tarihî hâdiseleri ve şahsiyetleri ile ilgili oldukça önemli bilgileri ihtiva eden bu eser, müellifin başta oğlu, halife ve müritleri olmak üzere, bazı devlet ricaline, kendi mürideleri oldukları anlaşılan hanımlara ve diğer kimselere yazmış olduğu mektupların sonradan bir araya getirilmesinden ibarettir. Sezayi, oğlu ile halife ve müritlerine yazdığı mektuplarda onların hâl ve hareketleri ile yakından alâkadâr olmakta, tarikat faaliyetleri hakkında onları aydınlatmakta, kendilerine nasihatte bulunmakta, bu vesile ile muhtelif dinî ve felsefî meselelere dair fikirlerini de açıklamaktadır.³⁴ Sezayi Hazretlerinin bu mektupları, Şeyhi La'li Fenayi Efendi'nin "Şerh-i Manevi-i Şerîf" adlı eseriyle birlikte basılmıştır. (Eserin ilk 168 sayfası Şerh-i Manevi-i Şerîf, Mektubat-ı Sezayi'nin 1-7 arası "Terceme-i Hâl-i Hazret-i Sezayi", 7-145 arası Mektubat-ı Sezayi'dir. İstanbul 1289, Amire matbaası, taş basması) Mektubatıyla ilgili bilgileri elimizde bulunan taş basması eserden faydalanarak veriyoruz. Mektubat-ı Sezayi'nin ayrıca iki tane de yazma nüshası vardır.³⁵

Sezayi'nin vefatından sonra yerine geçen oğlu Mehmet Sadık Efendi'ye yazdığı üç mektuptan anlaşılıyor ki Sezayi, oğlunu, vakfın idari işlerinde, tarikatın Edime dışındaki tekkelerinde görevlendirmiştir. Sezayi'nin büyük kızından Ebü'l-Vefa Muhammed adında bir torunu olduğunu, oğluna yazdığı ikinci mektuptan anlıyoruz. Üçüncü mektuptaki "*gerek halan gerekse kız kardeşlerin dua ederler.*" ifadelerinden, Sezayi'nin en az iki kızı ve bir kız

³³ Sâlim, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp. Esad Ef. 3872. yk. 83a; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İst.1333, c.1, sh.186.

³⁴ Tahsin Yazıcı, *İslâm Ansiklopedisi*, Sezayi mad.,MEB yay., c.10, sh.548

³⁵ *Mektubat-ı Sezayi*, Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan 268; Halet Efendi 201

kardeşi olduğu anlaşılıyor. Mehmet Sadık Efendi'nin gençlik yıllarında biraz babasını üzdüğünü řu ifadelerden anlıyoruz. "Billirsin ki bana isyanın çoktur. Ben daima af etmekteyim. Eğer bu vasiyetlerimi tutarsan, hem dünyada aziz ve muhterem, hem de ahirette ikrama nail olup, nizamı tahsil etmiş olursun". Bu üç mektupta çok önemli nasihatlerde bulunur. "Daima insanların ayıplarını gizle, kimsenin ayıbını yüzüne vurma. Gazap ve kırgınlığını yenmeye çalış. Yaşlılara izzet ve hürmet eyle. Fakir gördüğün yerde, elinde bulunan ile onlara yardımcı ol. Bunlara riâyet edersen, yüce Mevlâ her yerde seni aziz eder. Çok yaşarsın. Tembel ve avare insanlara uymayasın; dinsizlerle görüşmeyesin. Ehl-i sünnet, şeriat ve tarikati sağlam olanlarla dost ol!" (Mektubat, sh.8-11)

Elimizdeki matbu nüshada³⁶ Sezayi'nin bütün mektupları bulunmadığı gibi, bulunanların bir kısmı da kısaltılarak alınmıştır. Kendi eserlerine herhangi bir vesile ile kaydedilmiş bazı mektupların bu matbu nüshada yer almadığı görülmektedir.³⁷

Sezayi'nin mektuplarından anlaşılıyor ki o, aynı zamanda çok iyi bir nasirdir. Mektupları, tarihî değerleri yanında, devrinin nesir üslûbu bakımından da mühimdir. Mektuplardaki üslûp ve ifade, yazıldıkları şahıslara göre, nispeten farklı bir mahiyet arz etmektedir. Devlet ricali ile âlim ve tarikat şeyhlerine yazılan mektuplardaki dili ve üslûbu; oğluna, diğer halife ve müritlerine yazdığı mektuplardakinden daha ağırdır. Oğluna, halife ve müritlerine yazdığı mektuplarda oldukça sade, samimi bir dil ve üslûp kullanmış, halk arasındaki ifade ve atasözlerine yer vermiştir.³⁸

Mektubatın son kısımlarında bacılara ve hanım müritlere yer vermesi, günümüzde kendilerini feminist zannedip, kuruluşunun 705. yılını kutlamakla ifihar ettiğimiz Osmanlı'ya dil uzatanlara verilecek en güzel cevaptır. Hanımlara değer vermesi, çok güzel ve kibar bir üslûpla hitap etmesi, onların da bu toplumda önemli bir konuma sahip olduklarını göstermesi son derece manidardır.

Menakıb-ı Şeyh Sezayi-i Gülşeni³⁹ :

Eserde, Sezayi'nin hâl tercemesi(1b-5b), mektupları(5b-16b), Mısır'ın "Halk içre bir âyîneyem herkes bakar bir an görür" mısra'ıyla başlayan gazelinin şerhi (16b-20b), Sezayi Divanı'nda yer alan bazı manzumeleri (20b-21b), Sezayi'nin menkıbeleri (22a-40b), Fenayi Efendi'nin menkıbeleri (41a-45a) yer almaktadır.

İlk beş yaprağında Sezayi'nin hayat hikâyesi özetlenmiştir. Daha sonra bir çoğu Mektubat-ı Sezayi'de de mevcut olan mektupları yer almaktadır.

Eserin ferağ kaydıyla ilgili řu bilgiler vardır: Eser, 1186 yılının Muharrem ayında Sezayi'nin müritlerinden olduğunu tahmin ettiğimiz İbrahim Gülşeni tarafından kaleme alınmıştır.⁴⁰

³⁶ Mektubat-ı Sezayi, taş basması, İstanbul 1289

³⁷ Menakıb, a.g.e., yk.48 ; Divan-ı Sezayi, İstanbul Üniv. Ktp. TY 2931, yk.112

³⁸ Tahsin Yazıcı, İslâm Ansiklopedisi, Sezayi mad.,MEB yay., c.10, sh.548-549

³⁹ Menakıb- Şeyh Sezayi-i Gülşeni, İstanbul Üniv. Ktp., TY 424, yk.48

⁴⁰ Menakıb, a.g.e., yk.48a

Niyazi-i Mısri'nin Bir Gazelinin Şerhi :

Niyazi-i Mısri'nin altı beyitlik gazelinin şerhidir. Hasan Sezayi'ye "Sezayi" mahlasını verdiği için⁴¹ ona şükran borcu olarak, o da bir gazelinin şerh etmiştir. Taş basması her iki nüshanın sonunda basılmış olan bu küçük şerh, aslında tamamen tasavvufî olan bu gazelin oldukça açık, sade bir dil ile, yine tasavvufî bir şekilde, izahından ibarettir.⁴² Hüseyin Vassaf Beğ, "İncilâ-yı Mirât-ı Hakikat" adlı eserinin 9. sayfasında Sezayi'nin, Mısri'nin bu gazelinin şerh etmesi babında şu bilgilere yer vermektedir. "Öyle istidlâl ediyorum ki, Hz. Sezayi'nin bu nutk-ı pâk-i Cenab-ı Mısri'yi şerh etmesi, o mülâkatın bir hatıra-i şükranîyyesi namına-âbide-i irfan olmasın nazariyyesine hizmetten ibarettir."⁴³ Bu açıklamalardan sonra Mısri'nin altı beyitlik gazelinin verebiliriz.

Halk içre bir âyineyem herkes bakar bir an görür
Her ne görür kendi yüzün ger yahşi ger yaman görür
Didi ulular "levn-i mâ-levn-i inâ"dan şüphesüz
Kana boyanmış göz hemin Nil ü Fırat'ı kan görür
Şol cahil ü nadanı gör örter Hak'ı inkâr ider
Kâmil olanlar kâmilün her bir sözün bürhan görür
Medhile zemmi âlemün kıymetde bir hardal degül
Har o durur harmanda ol buğdayı kor saman görür
Dervişi Hak yakmış iken anı yakan sultana bak
Hammam içinde dilberî görmez gözi külhan görür
Ol dilberün Mehdî adı sükker virür halka tadı
Mısri çeker bu mihneti ol rahat-ı Rahman görür

Sonuç olarak Hasan Sezayi 18. yüzyılın büyük mutasavvıf şairlerinden olup, Tekke Edebiyatının önde gelen isimlerindedir. Sezayi tasavvufî bilgiler ve mazmunlardan şiirlerinde ustalıkla faydalanmıştır. Eğer şiirleri dikkatli bir şekilde incelenecek olursa tezkire sahibi Salim'in Sezayi'yi *Osmanlılar'ın Hafız-ı Şirazisi* demesinin çok da mübalağalı bir ifade olmadığı anlaşılacaktır. Sezayi Tekke ve Divan Edebiyatları hususiyetlerine vakıftır ve gazelleri ile de büyük şöhret kazanmıştır

Özet:Asıl adı Hasan olan Sezayi-i Gülşeni, Mora yanmasında doğdu. Gülşeni tarikatına katıldı. Şeyhinin ölümünden sonra şeyhi Lali Fenayi Efendi'nin yerine geçti. Gülşeni tarikatının Sezayi kolunu kurdu. Şiirlerinde Sufi öğeleri ve mecazları ustalıkla kullandı. 1738'de Edime'de öldü.

Anahtar Kelimeler: Hasan Sezayi, Sufi şiiri, 18. yüzyıl şiiri, biyografi, Gülşeni

⁴¹ Sadık Vicedânî, *Tomar-ı Turuk-ı Âliyededen Halvetiye*, İst.1338, sh.51; Ali Haydar Dirioz, *Türk Ansiklopedisi*, Sezayi mad. c.28, sh.491

⁴² Tahsin Yazıcı, *İslâm Ansiklopedisi*, Sezayi mad.,MEB yay., c.10, sh.548

⁴³ Mustafa Tatçı, *İslâmî Edebiyat Dergisi*, "Sezayi-i Gülşeni'nin Mahlası Hakkında Bir Not", sh.14-15